

મારા જીવનનો એક વચલો ગાળો

—ભદ્રા વડગામા

ગળે ડુમો ભરેલો હતો, પણ પતી સામે રડવું નહોતું એટલે નૈરોબી એરપોર્ટ પર તેમને વીદાય આપી, હું અને મારી પાંચ વર્ષની પુત્રી શાલીની ટોઈલેટમાં જઈ એકબીજાંને વળગી થોડી ક્ષણો માટે રડતાં રહ્યાં. પ્રીયજનને છોડવાના દુઃખ સાથે નવા મુલકમાં વસવાટ કરવાનો ડર પણ ગભરાવી રહ્યો હતો. પ્લેન ઉપડ્યું અને અમે બન્ને અમારા પોતપોતાના વીચારોમાં અટવાતાં શાંત પડી રહ્યાં.

અમે બ્રીટન કેમ જતાં હતાં ? કેન્યામાં શીક્ષકોની નીમણૂક ક્યાં અને ક્યારે કરવી એ નીર્ણય સમ્પૂર્ણપણે મીનીસ્ટ્રી ઓફ એડ્યુકેશન દ્વારા લેવામાં આવતો. અમ દમ્પતીની કેન્યાના એક સાવ નાનકડા ગામડાની ગર્લ્સ બોર્ડિંગ સ્કુલમાં બદલી થઈ. એશીયન શીક્ષકો શહેરી વીસ્તારમાં ભણાવવાનું પસંદ કરતા; પણ જ્યારે સરકાર તેમને ગામડામાં મોકલતી ત્યારે ત્યાંથી શહેરમાં બદલી મેળવવા માટે અનેક કાવાદાવા કરવા પડતા. પાંચ વર્ષ તો ત્યાં કાઢી નાખ્યાં; પણ હવે શાલીનીના શીક્ષણ માટેની જોગવાઈ કરવી જ રહી. નક્કી કર્યું કે હું અને શાલીની પહેલાં લંડન જઈએ, જ્યાં હું લાઈબ્રેરીઅનશીપનો કોર્સ કરીશ અને ગમશે તો ત્યાં રહી જઈશું અને નહીં તો પાછાં કેન્યા જતાં રહીશું. ત્યાં સુધી પતીદેવ કરશે કેન્યા સરકારની નોકરી અને પુરો પાડશે અમારો ખર્ચ.

૧૯૭૩ના ઓગસ્ટ મહીનાના એ દીવસે હીથ્રો એરપોર્ટનું હવામાન નૈરોબી એરપોર્ટ કરતાં વધારે ગરમ હતું; પણ ઈમીગ્રેશન ઓફીસરનો આવકાર હીમ જેવો ઠંડો હતો. ‘શા માટે અહીં આવી છો ?’ તેવા તેના પ્રશ્નના જવાબમાં જ્યારે મેં કહ્યું કે : ‘હું ભણવા માટે બ્રીટન આવી છું,’ ત્યારે એ બબડ્યો, ‘બધાં એવું જ કહે છે.’ ખરું પુછો તો જ્યારે મારા પાસપોર્ટમાં ‘રાઈટ ઓફ અબોડ’ની છાપ હતી ત્યારે આ પ્રશ્ન પુછવા માટેનું કોઈ કારણ જ તેની પાસે નહોતું. આ પ્રસંગે ગુજરાતી લાક્ષણિકતા અપનાવી શાન્ત રહેવાનું મેં ઉચીત માન્યું. અને પછી તો બહેન-ભાણાભાણીઓના ભાવભીના આવકારથી એ કડવાશ ભુલાઈ ગઈ.

બહેનનાં બાળકો ભણવામાં હોશીયાર હતાં એટલે શાલીનીને તે જ સ્કુલમાં પ્રેમસભર પ્રવેશ મળ્યો. શીક્ષક તરીકે અહીંના અભ્યાસક્રમમાં મને રસ હતો. હેડમાસ્તર સાથે વાત કરતાં જાણીને નવાઈ લાગી કે ત્રણ ‘આર’- રીડીંગ, રાઈટીંગ અને એરીથમેટીક - સીવાય સ્કુલને કઈ દીશામાં આગળ વધારવી એ સદંતર હેડટીચર પર આધારીત હતું. એટલે જસ્તો સારા હેડટીચરોની કાબેલીયત પ્રમાણે સ્કુલની પ્રતીષ્ઠા બનતી. મારી બહેન કામે નહોતી જતી એટલે તેનાં બાળકો સાથે, ચાઈલ્ડમાર્ઈન્ડરની માથાઝીક વીના, શાલીની પણ સચવાઈ ગઈ. પાસે જ એક પાર્ક હતો, જ્યાં તે જમાનામાં ડર વીના બાળકો એકલાં પણ રમી શકતાં. તેના પીતા સાથેનો સંપર્ક જાળવવા અમે ટેપ કરીને શાલીનીએ શીખેલાં બાળગીતો, સ્થાનિક લાઈબ્રેરીમાંથી લાવેલાં પુસ્તકોમાંથી વાચન અને લંડનની સહેલ કરી, જોયેલાં સ્થળોનું વર્ણન કેન્યા મોકલતાં.

શાલીની તો સ્થાયી થઈ ગઈ; હવે આવ્યો મારો વારો. લંડનની રેલવે અને ટ્યુબ નેટવર્કનો અટપટો નકશો જોઈ કરીને, કૉલેજ પહોંચવાનો સરળ રૂટ શોધી કાઢ્યો. મારી બહેન તો બાળકોના

ઉછેરમાં ભાગ્યે જ ટ્રેન મારફત મુસાફરી કરતી. વળી, બસ સર્વિસ ઘરની સાવ જ નજીક હતી, એટલે આ બધું શોધકામ મારે જાતે જ કરવું પડ્યું. જ્યારે પણ અમે બસમાં ફરવા જતાં ત્યારે હું રસ્તાઓનાં નામ, બસનો રુટ વગેરે સતત નીહાળતી રહી, પછી ઘરે આવી લંડનની નકશાપોથીમાં એ રસ્તાઓ જોઈ પણ જતી. મુળે તો હું શીક્ષીકાનો જીવ ને!

અમારી લાઈબ્રેરી સ્કુલનું વર્ષ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધીનું હતું; પણ પરદેશના વીદ્યાર્થીઓને એક સત્ર વહેલા બોલાવતા. તે સત્ર દરમિયાન અમને અહીંની સ્થાનિક સરકારી પદ્ધતી વીશે જાણકારી અપાતી, અહીંની લાઈબ્રેરીઓનો ઈતિહાસ અપાતો, અંગ્રેજીના વર્ગો પણ હતા અને થીયેટર અને જાહેર તથા અમુક સ્પેશીયલ લાઈબ્રેરીઓની મુલાકાતે લઈ જવામાં પણ આવતાં. એક અઠવાડિયા માટે કોઈ જાહેર લાઈબ્રેરીમાં કામ કરવાની પણ ગોઠવણ હતી. અમારા પરદેશી ગ્રુપમાં મલેશીયા, સીંગાપોર, બર્મા, યુગાન્ડા, જોર્ડન અને ઈથિયોપીઆના રરથી ૩૫ વર્ષના વીદ્યાર્થીઓ હતા. ખુબ સુમેળ સાધ્યો સહુ સાથે. મકેરેરે યુનીવર્સિટીના સ્નાતક તરીકે અંગ્રેજી શીખવાની મને તો જરા પણ જરુર નહોતી અને તેથી જ તો તેમાં A+ મળવાની નવાઈ પણ નહોતી.

પાનખર શરુ થઈ ગઈ હતી, એટલે તડકો હોવા છતાં; ઠંડી સખત લાગતી હતી. કેન્યામાં ચંપલ કે ખુલ્લા સેન્ડલ સીવાય બીજા કોઈ પ્રકારના જોડા પહેર્યાં નહોતા અને સાડીમાં તે વળી એવા જોડા શોભે પણ ખરા? એમ માની ખુલ્લા પગે લેકચરમાં ધ્યાન પણ ન આપી શકાય એવી ઠંડી લાગતી હતી. ત્યાં તો બર્માની સખી વહારે ધાઈ. સામે દુકાનમાં નાયલોનનાં પાતળાં મોજાં 'પોપ સોક્સ' મળે છે, જે પહેરવાથી ઘણી હુંફ રહેશે. નવાઈની વાત તો એ હતી કે દુકાનદાર હતો મુકેશ શાહ જેને મેં કેન્યામાં ભણાવ્યો હતો. એના માટે અંગ્રેજીમાં મને ગમતો શબ્દ છે : serendipity. પછી તો પગને પુરી સ્વતંત્રા મળે તેવા જોડા શોધવામાં નાકે દમ આવ્યો.

બીજી એક નવાઈ એ જોઈ કે અમારાં ટોઈલેટ્સમાં 'condom dispensers' હતાં. જોઈને મારી બર્માઈ સખી કહે, 'ભદ્રા, હું તો કદી મારાં બાળકોને ઈંગ્લેન્ડ ભણવા નહીં મોકલું !'

બુધવારે અમારે સ્કુલે જવું પડતું નહીં. સારું જ થયું, કેમ કે આવા જ એક બુધવારે સવારે ધીરીધીરી હીમવર્ષા શરુ થઈ હતી. આહ ! કેટલું અદ્ભુત એ દશ્ય હતું ! બારીમાં ઉભીઉભી બસ જોતી જ રહી ! મનમાં એક ગીતની કડી ગુંજવા લાગી 'બહારોં ફુલ બરસાઓ, મેરા મહેબુબ આયા હૈ' અને પતીની યાદમાં ખોવાઈ ગઈ. શાલીની અને બીજાં બાળકો તો સ્નોમેન બનાવવા માટે સ્કુલેથી આવીને સીધાં ગાર્ડનમાં દોડી ગયાં હતાં.

સત્રના છેલ્લા અઠવાડિયા માટે એક જાહેર લાઈબ્રેરીમાં કામનો અનુભવ લેવા ગઈ. કામમાં મશગુલ લાઈબ્રેરીયને મારા માટે કોઈ કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો હોય તેવું લાગ્યું નહીં; કેમ કે મને કહેવાયું કે એક સોળસતર વર્ષની લાઈબ્રેરી-આસીસ્ટન્ટની સાથે મારે રહેવું અને તે જે કહે તે મારે કરવું. પહેલાં તો એની કોકની(Cockney) અંગ્રેજીને સમજતાં અડચણ પડી. તે તેની બહેનપણી સાથે ગુસપુસ કરતી મારા પર હસવા લાગી. એટલે મેં શાંતીથી કહી દીધું કે કેન્યામાં હું ફક્ત બીબીસીની કવીન્સ ઈંગ્લીશથી ટેવાયેલી છું; એટલે તેમની આ ભાંગીતુટી ભાષા અને ઉચ્ચાર હું સમજી શકતી નથી.

બન્ને અવાક બની મને જોઈ રહી. આખરે તો શીક્ષીકા હતી ને ! પછી પેલી છોકરી સમયસર પાછાં ન આવેલાં પુસ્તકો માટે ‘ઓવરડ્યુ’ નોટીસો પર સ્ટેમ્પ્સ ચોંટાડતી હતી. મને પણ તેમ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. શું છ હજાર માઈલ દુરથી, ગાંઠના પૈસા ખર્ચાને, આ કામ કરવા માટે હું બ્રીટન આવી હતી? મનમાં સમસમતી ફરીયાદ કરવાનું નક્કી કરી, જેમતેમ દીવસ પુરો કર્યો; પણ બીજા દીવસથી બધું ગોઠવાઈ ગયું હતું. આ કામથી બ્રીટનની રેફરન્સ લાઈબ્રેરીઓમાં કેવાકેવા સામાન્ય પ્રશ્નો લોકો લાવતા હતા અને તેનો જવાબ શોધવા કેટલી મહેનત લેવાતી, લોકો સંગીતની રેકોર્ડ્સ, અને મોટાં ચીત્રકામો પણ લાઈબ્રેરીમાંથી ઘેર ટીંગાડવા માટે થોડા દીવસો માટે લઈ જઈ શકતાં હતાં એ બધાનો જાતઅનુભવ થતાં, અહીંની લગભગ મફત લાઈબ્રેરીસેવા માટે ખુબ માન થયું.

વળી, કોર્સના કામ માટે દસ દીવસ કોમન્વેલ્થ ઈન્સ્ટીટ્યુટની લાઈબ્રેરીમાં કામ કરી, ભારત અને પુર્વ આફ્રીકા વીશેનાં પુસ્તકોની સભાનતા કેળવી, સારો અનુભવ મેળવ્યો. વેમ્બલીની એક લાઈબ્રેરીમાં ગુજરાતી લોકોની વાચન માટેની જરુરીયાતોનું નાનું સર્વેક્ષણ કરીને, અહીં સ્થાયી થયેલાં લોકોને પોતાની માતૃભાષાને જાળવી રાખવાની ધગશ જોઈ હર્ષ થયો.

કદાચ કોર્સ પુરો કર્યા પછી પાછું કેન્યા જવાનું થાય એમ માની એ વર્ષ દરમીયાન બને તેટલું ઈંગ્લેન્ડ જોઈ લેવું તેવું નક્કી કર્યું હતું. દર વીકેન્ડમાં લંડનનાં મુખ્ય આકર્ષણો જોવા હું અને શાલીની, તો ક્યારેક બહેન અને બાળકો સાથે અમે નીકળી પડતાં. સ્વોન લેઈક બેલે જોયું, સીન્ડ્રેલા ઓન આઈસ જોયું, જીસસ ક્રાઈસ્ટ સુપર સ્ટાર મ્યુઝીકલ જોયું, લોર્ડ મેઅરની પરેડ જોઈ. જ્યાં જ્યાં મીત્રો હતાં તે ગામો અને શહેરો જોયાં. અહીંના તહેવારોની ઉજવણી માણી. તેમ જ વેમ્બલી વીસ્તારની નવરાત્રી અને ગુજરાતી લાઈફ સ્ટાઈલ પણ જોઈ.

ક્રીસ્મસના તહેવારની અમારી પહેલી ઉજવણી ખુબ યાદગાર રહી. મારી સાથે કેન્યામાં ભણાવતી એક અંગ્રેજ સખી એલીઝાબેથે તેની માતાને ત્યાં ક્રીસમસ ગાળવાનું અમને આમંત્રણ આપ્યું હતું. તે બ્રાઈટનની નજીકના એક નાના ગામડામાં રહેતી હતી. ક્યાં મારા બાળપણના ઝાંઝીબારના હીન્દી મહાસાગરનો નીલો રંગ અને ક્યાં આ જોઈને ધ્રુજારી છુટે તેવા જોરદાર પવનથી ઉછળતાં મોજાંવાળી રાખોડી ઈંગ્લીશ ચેનલ!

એલીઝાબેથની માતાએ અમારી ખુબ આગતાસ્વાગતા કરી. રાત્રે અમારા ખાટલામાં ગરમ પાણીની કોથળી પણ તેણે મુકવાની ચોકસાઈ રાખી હતી. મધ્યરાત્રીએ કેથોલીક ચર્ચમાંની સર્વિસમાં પણ અમે ગયાં અને ક્રીસ્મસની દરેકેદરેક રસમ અમે આ અંગ્રેજ કુટુંબ જોડે માણી. શાલીની તો સૌના પ્રેમનું કેન્દ્ર હોવાથી અને સુંદર ભેટો મળવાથી, નીજ-આનંદમાં મગ્ન હતી. ક્રીસ્મસ લન્ચ પછી ચાલીને ફરવા જવું એ અંગ્રેજ લોકોની એક પ્રથા છે. અમે ગયાં ફરવા અને ફરી પાછી બાળપણની યાદ તાજી થઈ. ઝાંઝીબારમાં ક્રીસ્મસને દીવસે બધા એશીયાઈ લોકો ગામથી દુરના દરીયાકીનારે ભેગાં થતાં. ભજ્યાં, સમોસા, ભેળપુરી, ઝાંઝીબાર મીક્સ, કબાબ, ચીકન વગેરે ગરમાગરમ વાનગીઓની પેટ્રોમેક્સથી ઝળાંહળાં થતી હાટડીઓ, હાથમાં લટકાવી ફરતા યુવાનોના ટ્રાન્ઝીટર રેડીયો પર આવતા બોલીવુડનાં ગીતો અને બાળકોની દોડધામ વચ્ચે પોતપોતાનાં ટોળામાં બેસી પીકનીક માણતાં આનંદ કરતાં લોકોની સરખામણીમાં, બ્રીટનના આ તહેવાર સમયે રસ્તા પર

છવાયેલી નીરવ શાન્તી જોઈ અચંબો થયો ! શું આટલો મોટો તહેવાર અને આવી શુન્યતા? શું અંગ્રેજ લોકોને આપણી જેમ આનંદ કરવાનું નહીં આવડતું હોય?

એપ્રિલમાં મારા પત્ની લંડન આવ્યા. મને અને શાલીનીને ખુબ ગમ્યું. ખુબ સાંત્વન મળ્યું. સાથે હર્યાઈયા અને અમને થોડા દીવસનો સાથ આપી એલીઝાબેથનું લગ્ન માણી, જેમાં શાલીની બ્રાઈડ્સ મેઈડ હતી, તે પાછા કેન્યા જતા રહ્યા; પણ અહીં સ્થાયી થવું એ નીર્ણય સહીત.

ઉનાળાની રજામાં મારી પરદેશી સહેલીઓ યુરોપની ટુર પર ગઈ; પણ પત્નીના ખર્ચમાં મદદ કરવા મેં કામ કરવાનું નક્કી કર્યું. અઠવાડિયાના £ 33 પગારે એક પોલીટેકનીક લાઈબ્રેરીમાં કામ મળ્યું. સરસ અનુભવ થયો; પણ એક અચ્છી વાત તો એ બની કે કામ માટે નેશનલ ઈન્સ્યોરન્સ નંબર લેવો પડે તેમ હતું. કયા પ્રકારનું ઈન્સ્યોરન્સ જોઈએ છે, પુરા હપ્તાનો કે આંશીક હપ્તાનો? આ સવાલનો જવાબ નહોતી જાણતી. પુછતાં જાણવા મળ્યું કે પુરા હપ્તાનો ફાયદો નીવૃત્તી પછી મળતા પેન્શનમાં થશે. તે દીવસે કરેલા નીર્ણયનો ફાયદો આજે માણી રહી છું.

એક દીવસ પોસ્ટ ઓફીસમાં ગઈ. કાઉન્ટર પાછળ ગુજરાતી યુવાન હતો. મને કહે, ‘યસ લવ, વોટ કેન આઈ ડુ ફોર યુ?’ મને થયું જોતો નથી કે હું તારાથી કેટલી મોટી છું અને મને ‘લવ’ કહીને બોલાવે છે? જરાય ન ગમ્યું, પણ ‘દેશ તેવો વેશ’ સમજી પેલાને ગાળ ન આપી એ બહુ સારું કર્યું.

સવા વર્ષ દરમિયાન ધાર્યો હતો તેવો રંગભેદનો કોઈ અણગમતો અનુભવ થયો નહોતો એટલે, અને વળી, પેલા ઈમીગ્રેશન ઓફીસરના બોલને સાચો પાડવા, અહીં સ્થાયી થવાનો મનસુબો મજબુત બન્યો. ઉપરાંતમાં ઉચ્ચ કક્ષાના માર્ક્સ મેળવી પાસ થઈને તરત જ દુનીયાની સૌથી મોટી શૈક્ષણિક ઓથોરીટી (ઈનર લંડન એડ્યુકેશન ઓથોરીટી)ની સ્કુલ લાઈબ્રેરી સર્વિસમાં ૧૯૭૫ જાન્યુઆરીથી કામ શરુ કર્યું, જેથી સ્કુલો સાથેનો સમ્બન્ધ ચાલુ રાખી શકાયો; એનો પણ આનંદ હતો. પત્નીના આવ્યા પછી લંડનના એક સારા મહોલ્લામાં ઘર પણ ભાડે મળી ગયું અને ‘રાઈટ ઓફ અબોડ’વાળા બ્રીટીશ નાગરીક તરીકે નહીં; પણ બ્રીટનના રહેવાસી તરીકે મારા જીવનનું બીજું પ્રકરણ શરુ થયું.

-ભદ્રા વડગામા

(ભદ્રાબહેન હાલ લંડનની ‘ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી’નાં મહામંત્રી છે. એમણે બ્રીટનમાં વસેલાં ગુજરાતી પરીવારોનાં સંતાનો માટે, મુળ અંગ્રેજીમાં લખાયેલી ૬૦ જેટલી પુસ્તીકાઓનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તરેય કર્યું છે.. શુભેચ્છાઓ.. બહેન, તમારે હાથે વીદેશે ગુજરાતી ભાષાની સેવા થતી રહો.. ..ઉત્તમ ગજ્જર..)

-Bhadra Vadgama

London - UK eMail : bv0245@gmail.com

‘સન્ડે ઈ.મહેફીલ’- વર્ષ : અગીયારમું - અંક: 344 - March 20, 2016

‘ઉંઝાજોડણી’માં અક્ષરાંકન: ઉત્તમ ગજ્જર - uttamgajjar@gmail.com

@ @ @ @ @

More than **3,20,76,000** Gujarati Language lovers have visited

<http://www.gujaratilexicon.com>

More than **55,85,000** have visited Digital Bhagwadgomandal

<http://www.bhagwadgomandal.com>

More than **8,30,000** have visited Lokkosh

<http://lokkosh.gujaratilexicon.com>

More than **2,72,000** have visited Global-Gujaratilexicon

<http://global.gujaratilexicon.com>

@ @ @ @ @ @ @ @